РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО ФОНДУ У ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ (ЗАХІДНИЙ ДОСВІД)

Скляренко О.
ЦДПІН НАНУ

Вступ

Об'єктивне скорочення можливостей економічного зростання за рахунок використання нових ресурсів і зокрема простої фізичної сили давно вже вимагає впровадження в усі сфери життя суспільства науково-технічних досягнень та інновацій.

В Україні на даний час в основному склалися необхідні передумови для переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Зокрема, досягнуто збалансованої багатоукладності економіки за рахунок розширення її колективного і приватного секторів, відбулося становлення ринкового механізму ціноутворення, фондового, товарного, грошового та валютного ринків та ринку цінних паперів. З'явилися ознаки економічного зростання, в якому значну роль почали відігравати інноваційні фактори.

Крім того вітчизняна наука і технології з окремих напрямів, зокрема матеріалознавства, теоретичної фізики, математики, зварювального виробництва, захисних зміцнюючих покриттів, біо- і аерокосмічних технологій та інших, знаходяться на світових позиціях. Україна має також розвинуту систему освіти, яка спроможна забезпечити потреби в кадрах для здійснення переходу на інноваційний розвиток економіки.

Але на успішне поєднання цих факторів для формування гнучкої інноваційної системи продовжують впливають такі негативні фактори - вторгнення іноземних технологій на вітчизняний ринок та посилення на ньому недосконалої конкуренції, домінування в Україні планової моделі внутрішнього і зовнішнього трансферу технологій, збереження деяких застарілих компонентів радянської моделі регулювання інноваційної діяльності [1]. Що поступово призводить до підриву інноваційної бази промисловості, недостатньої скоординованості дій різних суб'єктів інноваційного простору, а це в свою чергу не дає змогу перейти на більш сучасні моделі керування інноваційним процесом.

Розпад діючої при адміністративно-відомчому управлінні системи фінансування науки вимагає створення системи альтернативної, що базується на принципі багатоджерельного фінансування (шляхом організації позабюджетних фондів фінансування НДДКР, також через залучення приватного капіталу, комерційних банків, т.п.)

З урахуванням всього вище зазначеного досить актуальною виглядає ідея повернення до фінансування наукових досліджень та впровадження науково-технічних розробок через мережу інноваційних фондів, яка добре зарекомендувала себе як джерело фінансування інноваційних проектів, як у нас так і в розвинених країнах.

Інноваційні фонди та організація їх діяльності

Світовий та вітчизняний досвід показує, що далеко не всі інноваційні ідеї втілюються в життя, а тим більше далеко не всі досягають завершення інвестиційним процесом. Причини: помилки в обгрунтуванні, недостатньо чисті результати експерименту, нестача засобів для розвитку виробництва, довгі строки інноваційного процесу, які призводять до старіння новації. Це обумовлює підвищену ризиковість інноваційних проектів, що, звичайно, має наслідком певні особливості процесу їх фінансування.

В практиці існує багато різних форм фінансування інноваційних проектів. Найпростіша з них зводиться до безпосереднього перерахування коштів інвестором виконавцю інноваційного проекту. Більш складні передбачають ряд додаткових заходів для зниження ризику та розподілу можливих збитків між інвесторами [2].

Проте, хоча й допускається прямий зв'язок між інвесторами та виконавцями, в розвинених країнах інвестори ідуть на кооперацію, утворюючи спільний інноваційний венчурний (ризиковий) фонд, від імені якого здійснюються капіталовкладення.

Серед існуючих моделей інноваційних фондів, можна виділити інноваційні фонди неприбуткового (некомерційного) типу.

Їх засновниками виступають організації, які володіють коштами для проведення потрібних їм досліджень і створюють за рахунок цих коштів спеціальний суспільний інноваційний фонд. Засновники фонду передають йому свої кошти з правом використання та розпорядження ними для вирішення проблем, актуальних для засновників та суспільства в цілому.

Створений інноваційний фонд за рахунок цих коштів залучає до співпрці широке коло спеціалістів різного профілю, стимулює їх детальне вивчення суті проблем, пошуку креативних шляхів вирішення, проводить конкурсний відбір запропонованих рішень та організовує експертний відбір кращих з них. Він охоплює всі фази інноваційного процесу – дослідження та використання кінцевих споживчих нововведень, що практично вирішують ці проблеми.

Об'єднуючи фінансові ресурси, які належать багатьом незалежним один від одного засновників і користувачів, фонди застосовують стимулювання широкого кола незалежних спеціалістів до дій, орієнтованих на вирішення поставленої проблеми [3]. Перша група стимулів полягає в тому, що окреслюючи перед спеціалістами коло проблем, інноваційні фонди тим самим пропонують спеціалістам альтернативу їх рутинній буденній роботі в традиційних закладах – плюралізм думок, рівноправність у спілкуванні і, як наслідок, взаємне збагачення професійними знаннями при комплексній і компетентній консультативно-експертній розробці великої кількості пропозицій, демократичний характер прийняття відповідальних рішень. Другу групу стимулів представляють грошові субсидії, що надаються фондами кращим проектам. Розмір субсидій вимірюється вартістю їх реалізації, а сама субсидія надається в повне розпорядження авторів і виконавців проектів. Виконавцям надається право привласнення цих коштів, що заощаджуються ними при їх раціональному використанню та при високоякісному виконанню проектів. Третю групу стимулів складають гарантії на відрахування долі прибутку авторам та виконавцям проектів і програм, коли їх результати почнуть використовуватись в промисловості і приносити доходи. Можливість отримання долі прибутку спонукає спеціалістів до максимізацію всього прибутку, який промисловим підприємствам забезпечують відповідні проекти [4].

Інноваційні фонди комерційного типу мають статус обмеженого фінансового партнерства. Його учасники (починаючи з приватних осіб і закінчуючи великими корпораціями) отримують прибутки і несуть збитки пропорційно первісно внесеному капіталу. Кошти з таких фондів можуть виділятися як на зворотній основі у вигляді пільгових кредитів, так і безповоротно.

Виконавцями проекту можуть бути як венчурні (ризикові) малі або середні фірми, так і спеціально створені колективи спеціалістів.

Рішення про надання кредиту в більшості випадків базується на висновку аудиторської фірми, щодо конкурентоспроможності та ефективності запропонованого до фінансування проекту.

У випадку провалу проекту, що реалізується, або окремих його складових, можуть прийматись відповідні міри та санкції. Колектив, який отримав кредит, повертає його з врахуванням індексації, не дивлячись на неможливість продажу роботи, яка виконувалась по договору. Підприємство, яке не спроможне повернути гроші та заплатити за користуванням кредитом, на підставі висновку аудиторської фірми оголошується банкротом з усіма наслідками, а саме – зміна керівництва та розгляд питання про його перепрофілювання. По відношенню до колективу експертів, які рекомендували до

фінансування проект, що не отримав закінчення з їхньої вини - діє заборона на їх участь в підготовці експертних висновків.

Практика розвинених країн свідчить, що фінансування інноваційних проектів через мережу інноваційних фондів є досить ефективним, перш за все через досить високу гнучкість такої системи, яка дозволяє об'єднувати кошти багатьох різних інвесторів та зусилля спеціалістів.

Діяльність таких венчурних інноваційних фірм, які займаються розробкою (а інколи є й ініціаторами) інноваційних проектів є досить ефективною (в США на фірми з чисельністю зайнятих менше 1 тис. Чоловік припадає 1/2 всіх найважливіших нововведень в країні).

В успішному функціонуванні фондових механізмів в країнах Заходу грає велику роль специфічність руху грошових ресурсів в інноваційному процесі.

Досвід США у фінансуванні інноваційних проектів через мережу інноваційних фондів та перспективи його використання в Україні

За останні десятиліття в США отримали широке розповсюдження декілька практичних форм здійснення ризикових капіталовкладень, з якими повязане фінансування інноваційних проектів. Найпростіша з них зводиться до безпосереднього перерахування коштів від інвестора до засновників малої інноваційної фірми. Більш складні форми передбачають ряд додаткових заходів з метою зниження ступеню ризику та розподілу між групою інвесторів можливих збитків в результаті невдалих капіталовкладень.

Хоча механізмом ризикових капіталовкладень допускається прямий звязок між інвесторами та засновниками малої інноваційної фірми, на практиці така форма використовується головним чином великими інвесторами, та й то на більш пізніх (а значить менш ризикованих) стадіях освоєння нововведень. В більшості випадків інвестори йдуть на кооперацію, утворюючи спільний венчурний (ризиковий) інноваційний фонд, від імені якого здійснюються ризикові капіталовкладення. Подібний фонд має статус обмеженого фінансового партнерства. Його учасники отримують прибуток і несуть збитки пропорційно первісно внесеному капіталу. Найбільшими венчурними фондами в США вважаються "Fideliti technology found" (700 млн. Долл.), "XX century ultra" (500 млн. Долл.), "Applaid technology found" (180 млн. Долл.). Всього ж за різними оцінками в США налічується від 400 до 800 фондів ризикового капіталу.

Здійснення фінансових операцій в умовах підвищеного ризику створює особливі вимоги до управління венчурними фондами. У зв'язку з цим розвиток ризикового підприємництва в США з самого початку йшов шляхом формування інституту професійних управляючих, що отримують спеціальну винагороду за підсумками роботи фонду.

Широко розповсюдились в США венчурні фірми, які беруть на себе управління одним або декількома фондами ризикового капіталу. Часто такі фірми, що вже зарекомендували себе в очах інвесторів, виступають ініціаторами утворення нових фондів. Зазвичай, їх послуги щорічно сплачуються в розмірі 2-3 % від загального обсягу фонду ризикового капіталу на протязі 7-12 років.

Після реалізації програми ризикових капіталовкладень отриманий доход розподіляється так, що на долю венчурної фірми припадає від 20 до 30 % всього прибутку, навіть якщо її первісний фінансовий внесок склав тільки 1 % всіх капіталовкладень.

Приватними джерелами формування фінансових ресурсів інноваційних фондів в США є окремі громадяни, корпорації, страхові компанії, пенсійні фонди, інші спеціальні фонди та пожертви, а також надходження ризикового капіталу із іноземних джерел.

Якщо звернутись до опублікованих статистичних даних, то провідне положення по обсягу коштів, що направляються в незалежні (за американською термінологією) приватні фонди ризикового капіталу, займають пенсійні фонди. Їх доля складає приблизно 34% від загальної суми. Це пов'язано з прийняттям в США у 1978р. спеціального закону, за яким

пенсійним фондам дозволяється використовувати частину своїх коштів у фінансових операціях з підвищеним ступенем ризику.

Цей закон можна вважати прямо пов'язаним з проведенням державної науково-технічної політики США. Він відкрив нове і досить інтенсивне джерело фінансування нововведень. У всякому випадку, з 1978 по 1984рр. Пенсійні фонди оцінювались як найбільш зростаюче джерело ризикового капіталу в країні [6]. Крім того, зміни, які вніс зазначений закон, мали для збільшення обсягу ризикового капіталу в США більше значення, ніж зниження в тому ж році податку на приріст капіталу. Треба зазначити, що цей податок взагалі не розповсюджується на доходи пенсійних фондів від венчурних операцій.

Друге місце серед приватних джерел ризикового капіталу в США займають іноземні інвестори. На їх долю припадає 18% всіх коштів, вкладених у незалежні ризикові фонди. Настільки висока активність іноземних інвесторів пояснюється високими банківськими обліковими ставками та пільгами в оподаткуванні, а також бажанням отримати доступ до найновішої технології, що якоюсь мірою забезпечується умовами венчурного фінансування.

Приблизно 14.5% обсягу коштів незалежних інноваційних фондів США є капіталовкладення окремих осіб та промислових корпорацій. Проте, треба мати на увазі різноманітність форм участі великих корпорацій в здійсненні ризикових капіталовкладень. На долю страхових компаній припадає біля 13% надходжень у фонди ризикового капіталу. Ще біля 6% надходжень повязано з пожертвами і різними фондами.

Особливе місце в американській системі ризикових капіталовкладень відіграють великі промислові корпорації. Їх цікавість до діяльності малих інноваційних фірм продиктована не тільки і навіть не стільки намаганням отримати високі, але все ж незначні в масштабах великого обсягу продукції прибутки, скільки стратегією власного розвитку в умовах НТР.

Розробки малих та середніх інноваційних фірм часто опиняються на гребні НТП та випереджають досягнення лабораторій, що є частиною корпорацій. Найчастіше саме малі фірми виступають ініціаторами принципово нових підходів, методів, технологічних процесів.

Існуюча в США різноманітність організаційних форм ризикових капіталовкладень створює широкі можливості для експлуатації нововведень, створених в сфері малого та середнього бізнесу [7].

Як бачимо на прикладі США, за кордоном діє велика кількість різноманітних фондів, основне призначення яких – допомагати вченим в розробці їх ідей, просуванні нововведень на ринок.

У нас такі фонди не набули широкого застосування – податкова політика пригнічує будь-яку ініціативу в інноваційній сфері, рівень інноваційної та загальної культури залишається на низькому рівні. Інші складові інвестиційного клімату в Україні також не сприяють росту капіталовкладень в і без того ризикові інноваційні проекти, тому, хоча перехід до ринку й передбачає зменшення ролі держави в інноваційній діяльності, залишається необхідність безпосередньої державної підтримки найважливіших напрямків НТП, її активної участі в інноваційному процесі.

Уряд держави повинен відігравати провідну роль у розвитку та здійсненні політики, яка б сприяла новаторській ''культурі'', створивши сприятливе середовище для процтвітання новаторства, і стимулювання зв'язків між досліженням та новаціями.

Утворення позабюджетних фондів НДДКР передбачено урядовими нормативними актами для цілей фінансового забезпечення загальногалузевих та міжгалузевих розробок і досліджень. Проте в цілому питання створення позабюджетних фондів не можна вважати вирішеним, так як поки що відсутні як належна чіткість в їх формуванні, так і податковий контроль за перерахуваннями в цей фонд.

Було б доцільним створювати інноваційні фонди як самостійні госпрозрахункові організації при галузевих апаратах управління. Створення таких фондів полегшується завдяки наявності у галузевому апараті адміністративних важелів управління. Їх існування дозволить без додаткової оплати використовувати спеціалістів, які мають постійний контакт з підприємствами.

Кошти з таких фондів можуть виділятися на суворо зворотній основі у вигляді пільгових кредитів. Виключенням можуть бути кошти, які спрямовуються на науково-дослідні роботи, що мають загальногалузевий або міжгалузевий характер, завдяки яким через 10-15 років на ринку зявляться конкурентно спроможні вироби. Основою надання як кредитів, так і безповоротно виділених коштів є проведення конкурсного відбіру. Розподіл коштів при цьому може відбуватись двома шляхами. Перший з них полягає у виділенні фінансових ресурсів кінцевому виробнику інновацій, або головному розробнику інноваційного процесу (якщо кошти направляються на проведення базисних наукових досліджень). Підприємства та організації, які отримали субсидії з інноваційного фонду, самостійно розподіляють їх між співвиконавцями і несуть відповідальність за повернення кредитів та ефективність їх використання.

Величина кредиту при цьому визначається з врахуванням витрат на здійснення всього обєму робіт по створенню нового виробу. Виділяти кошти можна по етапам, з оцінкою якості результатів, досягнутих на попередньому етапі фінансування. Повернення коштів також може бути поступовим, по мірі реалізації нововведення.

Витрати, що фінансуються з наданого кредиту повинні включатися в вартість продукції, яка забезпечує створення інновацій. При цьому враховується їх індексація та плата за кредит. Кожний учасник інноваційного процесу за рахунок коштів, виручених від продажу своєї частини загальної роботи, повертає кредит та розраховується за нього. Кінцевий виробник повертає його інноваційному фонду за рахунок продажу готової продукції.

Згідно другого варіанту кредити можуть надаватися інноваційним фондом безпосередньо учасникам процесу нововведення. Останні повертають проіндексовані кредитні ресурси безпосередньо фонду.

Кредити кінцевому виробнику нового виробу дають змогу підвищити обгрунтування надання коштів співвиконавцям, а також рівень компетентності підбору учасників та відповідальність виробника за інноваційний процес в цілому. Крім того значно полегшується процедура стягнення фондом кредитних ресурсів.

Другий варіант доцільний в тому випадку, якщо на початку здійснення проекту кінцевий виробник ще не визначений.

Рішення про надання кредиту повинно базуватися на висновку аудиторської фірми щодо конкурентоспроможності та ефективності запропонованого до фінансування проекту. Для радикального покращення механізму фінансування НДДКР в сучасних умовах інфляції ті інвестиційної кризи необхідно впровадити такі заходи. По-перше, слід задіяти селективно-приорітетний принцип.

Державі необхідно забезпечити підтримку провідної частини науки, її концентрацію на найбільш цінних та незахищених напрямках НТП, на виконанні обмеженого кола ключових національних науково-технічних програм, по вирішенню як поточних, так і довгострокових завдань країни, використовуючи для цього всі джерела фінансування.

Оскільки розробка і реалізація довгострокових (пошукових) пріоритетних напрямків повязані з значними витратами і подовженням терміну віддачі від інвестицій, з ризиковим характером отримання результатів, акценти при формуванні пріоритетів і їх реалізації переносяться на початкові стадії інноваційного циклу. Тому оптимальна форма при проведенні досліджень і розробок за стратегічними пріоритетами – цільові комплексні програми, фінансовані в основному за рахунок коштів держбюджету та позабюджетних фондів.

Для тих пріоритетних напрямів, де при вирішенні деяких науково-технічних завдань можливий швидкий прорив за рахунок вітчизняних розробок, доцільно розповсюджувати пряму державну підтримку на весь інноваційний цикл, починаючи з фундаментальних досліджень, - для прискорення їх процесу перетворення у відповідні технологічні досягнення. Якщо в реалізації деякого напрямку потрібний швидкий результат (наприклад він є родовим для інших), виправдана першочергова підтримка розробок, що готові до впровадження.

По-друге, по пріоритетних напрямках, що задовольняють короткострокові цілі науково-технічної політики, варто створювати обєднання зацікавлених організацій та підприємств, фінансові та фінансово-промислові групи. Доля державної участі у подібних обєднаннях і групах повинна визначатись ступенем ризику, важливістю мети і терміном повернення вкладених коштів.

По-третє, заради фінансової підтримки загальногалузевих НДДКР, направлених перед усім на створення та освоєння нової техніки та технології, повязаної із структурною перебудовою та стимулюванням життєво-важливих галузей, необхідно використовувати систему позабюджетних фондів, а також нові інноваційні структури.

По-четверте, взаємодія органів держуправління з науково-технічними організаціями (як неприбутковими так і тими, що мають в даний момент бюджетне фінансування) повинна будуватись головним чином на контрактній основі, в порядку конкурсного та (або) критеріального відбору проектів із встановленням взаємних зобовязань держави та безпосередньо виконавця робіт. При цьому потрібна відповідальна експертиза проектів та їх виконавців з точки зору виявлення реальних можливостей відповідних спеціалістів та актуальності пропонованих досліджень.

Висновки

Не дивлячись на те, що перехід до ринкової економіки передбачає зменшення ролі держави в інноваційній діяльності, через ряд обставин (в першу проблема інвестиційного клімату) найближчим часом в Україні держава і надалі змушена відігравати ключову роль в фінансуванні найважливіших напрямків НТП.

Проте доцільно дещо змінити схему такого фінансування. Джерелом коштів повинні активніше виступати позабюджетні фонди, до участі в яких потрібно активно залучати приватний капітал, комерційні банки, тощо.

Необхідно визначити пріоритетні напрямки розвитку вітчизняної науки і забезпечити підтримку на найбільш цінних та незахищених напрямках НТП. На пріоритетних напрямках доцільно створювати обєднання зацікавлених організацій та підприємств, фінансові та фінансово- промислові групи. Взаємодія органів держуправління з науково-технічними організаціями повинна будуватись головним чином на контрактній основі, в порядку конкурсного та критеріального відбору проектів. Потрібно відшукувати форми залучення недержавних коштів в фінансування інноваційного процесу, проте це стане можливим лише в разі утворення сприятливого інвестиційного клімату, в першу чергу – реформа податкової системи, стабільна правова база та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчинський А., Геєць А., Семиноженко В., Україна: наука та інноваційний розвиток. – К., 1997.
2. Пересада А. Основы инвестиционной деятельности. - . К., 1996.
3. Мелавидов В. Первые инвестиционные фонды. – М., 2003.
4. Штольте П. Инвестиционные фонды. – М., 1999.
5. Абрамов А.Е., Волкова В.П. Паевые инвестиционные фонды: комментарий и нормативные акты. – М., 2001.
6. Бабинцев В.С.Формирование стратегии и выбор приоритетов научно-технического развития США. – М., 1988.
7. Гвишиани Д.М. Политика США в области науки. – М., 1997.